

NOVÉ TRENDY V SÚČASNEJ FRANCÚZSKEJ FILOZOFII

DAGMAR SMREKOVÁ, Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

Ak chceme pochopiť charakter a podstatu najnovších trendov a iniciatív súčasnej francúzskej nemarxistickej filozofie, treba vziať do úvahy jej kontext s celkovou situáciou v buržoáznej filozofii posledných desaťročí, ale aj vnútornými podmienkami vývinu a poslania filozofie v samom Francúzsku a s ideovou tradíciou.

B. T. Grigorian upozorňuje, že západná filozofia prešla za posledné dve-tri desaťročia evolúciou, prispôsobujúc svoje určenia novým požiadavkám vedecko-kultúrnej a sociálno-politickej skúsenosti kapitalistickej skutočnosti (porovnaj 1, s. 112). V tejto súvislosti sa obdobie šesťdesiatych—sedemdesiatych rokov a dnes už aj osemdesiatych rokov považuje za samostatné etapy vo vývine súčasného filozofického myslenia na Západe, s ich vlastnými špecifikami a protirečeniami, odlišujúcimi sa od buržoáznej filozofie prvej polovice resp. druhej tretiny 20. stor. Na jednej strane sa konštatuje úsup, resp. rozpad dovtedy vedúcich prúdov buržoázneho myslenia, na druhej strane sa však zdôrazňuje evolúcia alebo aktualizácia a aktivizácia mnohých závažných ideí a motívov jednotlivých prúdov a koncepcií v súčasnom buržoáznom filozofickom, ale aj nefilozofickom myslení.

Vo francúzskej filozofii sa v šesťdesiatych rokoch sformovala na báze scientizmu nová vlna — štrukturalizmus (C. Lévi-Strauss, M. Foucault, J. Lacan, R. Barthes), ktorá sa v ostrých polemikách s existencializmom a jemu blízkymi antropologicky orientovanými prúdmi presadila ako metóda skúmania v mnohých oblastiach humanitných vied (predovšetkým v lingvistikе, psychoanalýze, histórii, literárnej vede). V súvislosti s nadvládou štrukturalizmu sa dokonca hovorilo o konci filozofie a jej nahradení humanitnými vedami (porovnaj 2, s. 20). Popri tejto línii dochádza k aktivizácii existencializmu v neomarxistickom variante (H. Lefèbvre, revue Arguments), ktorému predchádzalo úsilie J. P. Sartra „integrovat“ existencializmus do marxizmu v práci *Kritika dialektického rozumu* (Critique de la raison dialectique, Paris 1960). Druhá štrukturalistická generácia (J. Derrida, J. Kristeva), pôsobiaca od sedemdesiatych rokov, sa usilovala zbližiť štrukturalizmus s hermeneutikou. Tieto tendencie možno považovať za charakteristické črty francúzskej nemarxistickej filozofie až do prvej polovice sedemdesiatych rokov, hoci sa zároveň formuje istá opozícia voči scientizmu, presadzovanému v humanitných vedách (G. Deleuze: *Anti-Oedipe*. Paris 1972).

Od polovice sedemdesiatych rokov vytláča štrukturalizmus nová intelektuálna vlna — „nová filozofia“, ktorej popularita, aj zásluhou masovokomunikačných prostriedkov, rýchlo kulminuje. Jej hlavní predstavitelia (B. H. Lévy, A. Glucksmann, J. P. Dollé, M. Benoist, G. Lardreau, Ch. Jambet a i.) konštruujú svoje názory na báze eklektického spojenia ideí platonizmu, nietzscheanstva, existencializmu, štrukturalizmu... a v polemike s racionalizmom, čo im slúži ako platforma pre kritiku moci — stelesnenej podľa nich v totalitných štruk-

túrach akéhokoľvek štátu — a pre rozvíjanie sociálneho pesimizmu a nihilizmu.

Francúzska nemarxistická filozofia posledného desaťročia ohlasuje obrat. Jej vedúce osobnosti dávajú tento obrat do súvislosti s potlačením expanzie scientistického formalizmu humanitných vied a zároveň dogmatického racionalizmu filozofie a politiky marxizmu. Ako upozorňuje J. J. Wunenberger, po dvadsaťročnej povojnovej nadvláde existencializmu mnohí filozofi, hľadajúci pozitívnu racionalitu, našli vo formalistických modeloch humanitných vied [najmä v lingvistiky] hodnoverný nástroj pre živienie ich špekulácií. Odhalenie skrytých štruktúr a prevzatie scientistickej metodológie malo však aj druhú stránku — odvrhnutie metafyziky a redukovanie otázky hodnôt a zmyslu k neosobnej hre významov [porovnaj 3, s. 18]. Pokiaľ ide o problém vzťahu najnovšej francúzskej filozofie k marxizmu, vyžaduje si samostatné skúmanie. Pripomeňme si však, že marxizmus bol zásluhou althusserovskej dezinterpretácie považovaný za „teoretický antihumanizmus“ a jednou z odnoží scientizmu, čo je jedna z príčin, prečo sa s kritikou metodologických postupov humanitných vied spája v r. 1973–1977 aj jeho radikálne odmietnutie v časti intelektuálnych kruhov.¹

Proklamovaný obrat oživuje, prirodzene, sféru poetiky, náboženstva, mystiky; kresťanské zjavenie sa považuje — ako potvrdzuje J. M. Domenach — za kľúč k antropologickej záhade. Na tomto pozadí si nachádza svoje miesto hermeneutika, problémy estetiky a morálky. Obrat sa nesie pod egidou príznačného hesla: filozofi viac nechcú zmeniť svet, ale pochopiť ho.

Z nášho pohľadu je v tomto hesle vyslovená nepochybná rezignácia na možnosti a schopnosti kapitalistickej spoločnosti vlastnými silami a prostriedkami vyriešiť existujúce antagonizmy. Rezonuje v ňom nielen vedomie krízy spoločnosti, ale aj krízy myslenia, ktoré nie je schopné sformulovať nijakú pozitívnu a konštruktívnu alternatívu jej prekonania. Uvedená tendencia či obrat má teda aj svoj ideologický motív: vytvoriť nový variant apologetiky kapitalizmu už nie na báze akcentovania sociálno-kritickej funkcie filozofie (ako v období existencializmu), resp. výlučne utilitárnej funkcie filozofie, typickej pre sociálne koncepcie scientickej orientácie. Tento variant je však v priamej opozícii k chápaniu úlohy filozofie z hľadiska marxizmu-leninizmu, pretože popiera tézu o možnosti premeny sociálnych vzťahov a nahrádza ju idealisticky traktorovaným „chápaním“ ako prostriedkom, umožňujúcim strieďať protirečenia postavenia človeka v kapitalistickej spoločnosti. Takýto prístup je charakteristický — ako na to poukazujú aj M. I. Ananieva a G. I. Ikonnikova² — pre celú súčasnú filozofickú hermeneutiku.

V tomto kontexte vo francúzskej filozofii posledného desaťročia neprekvpuje trend, ktorý by sme mohli označiť ako nové docenenie existencializmu, osobitne jeho bývalých korifejov — J. P. Sartra a M. Heideggera. Pokiaľ ide o Sartra, zdá sa, že to, čo si na tomto mysliteľovi-gigantovi — ako dnes Sartra vo Francúzsku často označujú — najviac cenia, nie je jeho „príklon“ k marxizmu, spojený s pochybným úsilím implantovať marxizmu existencialistickú kon-

¹ Pozri anketu na tému: *Marxizmus: zatmenie alebo súmrak?* In: *Le Nouvel Observateur*. 13. juin 1986, č. 1127, s. 54.

² Porovnaj Ananieva M. I., — Ikonnikova G. I.: *Sovremennyye tečeniya v buržuažnoj filosofii*. In: *Filosofskije nauki* 1987 č. 12, s. 101.

cepciu človeka, ale jeho prínos k problematike subjektívneho aspektu vzťahu človeka a sveta, subjektívnej stránky slobody, postavenia individua v spoločnosti a jeho úlohy v dejinách, k problematike hodnôt, etiky, estetiky. Ide o problematiku, ktorú Sartre rozvinul ešte v „klasickom“ existencialistickom období svojej tvorby, a ktorá svojím nadčasovým rozmerom (pretože ide o rozmer, dotýkajúci sa existencie človeka v každej epoche) preklenula aj éru štrukturalizmu a „brutálnej expanzie“ humanitných vied a opäť vstúpila do centra problémového pola filozofie. Treba zdôrazniť, že Sartra dnes nestavajú proti významným mysliteľom súčasnosti. J. J. Brochier potvrdzuje, že: „Sartre ani retrospektívne neanuluje Foucaulta a niektorých iných. On sa k nim pripája. A v týchto časoch mizérie, kde Boh, monoteizmus a návrat ku Kantovi zaujímajú vo filozofii miesto kataplazmy na kmeni stromu, je zrejmé, že Sartre ostáva tým, kým bol počas štyridsiatic rokov svojho života: patrónom“ (4, s. 9).³

Záujem o osobnosť a dielo M. Heideggera je takisto veľký, čo dokazujú jednak francúzske vydania jeho ideového odkazu, jednak jemu venované práce francúzskych autorov.⁴ Prístup k tejto vedúcej osobnosti nemeckého existencializmu, ktorá má stále význačný vplyv na vývin súčasnej francúzskej filozofie, je však rozdielny. V súčasnosti sa vo Francúzsku diskutuje o knihe Heideggerovho žiaka Victora Farlasa *Heidegger a nacizmus* [Heidegger et le nazisme. Paris 1987], ktorá bola preložená zo španielčiny a v ktorej autor odhaľuje spojenie medzi Heideggerom, jeho dielom a hitlerovskou ideológiou nacionálneho socializmu. Zároveň sa nastoľuje otázka — zložitá a pre tých, čo sú spätí s Heideggerovým dielom, doslovne nepohodlná — ako hodnotiť Heideggera, či dávať do súvislosti jeho filozofické dielo s ideologickými a občianskymi postojmi filozofa, alebo brať tieto momenty izolovane, vzhľadom na všeobecne uznávaný pretrvávajúci vplyv heideggerovského myslenia, a to — pochopiteľne — nielen vo francúzskom prostredí.

V debatách k tomuto problému, uverejnených na stránkach denníka *Le Monde*⁵ možno nájsť rozličné názory: od tých, ktoré podceňujú Heideggerovo spojenie s nacistickou ideológiou a označujú túto aféru za nepoctivé ohováranie resp. tvrdia, že heideggerovské myslenie nezapustilo hlbšie korene v ideológii nacistického barbarstva, cez tie, ktoré nabádajú postupovať uvážlivo pri posudzovaní právoplatnosti či neprávoplatnosti jeho filozofických pozícií na základe pozícií politických, až k názorom, ktoré oprávnené požadujú odhalenie a dôslednú kritiku tejto tienistej stránky diela a osobnosti jedného z najvýznamnejších filozofov 20. stor. Poslední argumentujú, že nemožno naďalej čítať Heideggera-Dr. Jekylla ignorujúc v ňom skrytú obludnosť Heideggera-Mr. Hyda, pretože ich spája nezrušiteľné puto. Tento argument je bezpochyby oprávnený a opodstatnený.

Heideggerovský existencialistický odkaz, spolu s ideovými motívmi ďal-

³ O návrate k Sartrovi (zomrel v r. 1980) a jeho dielu svedčia mnohé práce z posledných rokov. Napr.: Annie Cohen-Solal: *Sartre 1905–1980*. Paris 1985. Anna Boschetti: *Sartre et les temps modernes* Paris 1985. Jeannette Colombel: *Jean-Paul Sartre. Textes et débats. I Un homme en situations. II. Une oeuvre aux mille têtes*. Paris 1985 a 1986. a i.

⁴ Derrida J.: *De l'Esprit. Heidegger et la question*. Paris 1987.

⁵ Pozri *Le Monde* 14. 10. 1987 a 30. 10. 1987.

ších klasických prúdov idealizmu 20. stor. (fenomenológie, psychoanalýzy, personalizmu), je dnes vo Francúzsku rozvíjaný predovšetkým na pôde filozofickej hermeneutiky [P. Ricoeur, J. Griesch]. Jej hlavný predstaviteľ Paul Ricoeur [1913], ktorý si získal zásluhou bohatej prednáškovej činnosti popularitu aj na amerických univerzitách, formuloval pod vplyvom Heideggera požiadavku založiť hermeneutiku ako teóriu chápania, kde chápeme nemá byť len formou vedomia, ale spôsobom bytia. Podľa Ricoeura namiesto otázky, za akých podmienok môže poznávajúci subjekt pochopiť text, treba postaviť otázku, aké je bytie, ktorého existencia spočíva v chápaní. Ricoeur aj v II. zväzku hermeneutických esejí *Od textu k akcii* (Du text à l'action. Paris 1986)⁶ hľadá prepojenie fenomenologicko-existencialistickej tradície s filozofiou jazyka a štrukturalizmom a zároveň sa usiluje preniesť do centra filozofických úvah problematiku človeka, zbavenú úzkeho rámca existencialistického antropologizmu, a to prostredníctvom problémov chápania, interpretácie, jazyka a komunikácie, sociálneho života človeka a dejín, etiky, ideológie, politiky.

Okrem Heideggera je Ricoeurova hermeneutická koncepcia tesne spätá s Husserlom. Vôbec, pokiaľ ide o Husserlovu fenomenológiu vo vzťahu k francúzskej filozofii posledných desaťročí, možno ju charakterizovať podobne ako heideggerovské myslenie: jej vplyv je mimoriadne výrazný a ťažko by sme mohli nielen pochopiť, ale vôbec prísť k skúmaniu súčasnej francúzskej nemarxistickej filozofie bez uvedomenia si tohto jej ideového zdroja. Na druhej strane treba však zdôrazniť, že vzťah k Husserlovmu filozofickému odkazu je kritický. (Ricoeur, Derrida, Deleuze, Foucault, Levinas). Napr. P. Ricoeur, ktorý pri viacerých príležitostiach zdôraznil, že fenomenológia zostáva nevyhnutným predpokladom hermeneutiky (porovnaj 5, s. 32), zaujíma kritické stanovisko k Husserlovmu idealizmu. Domnieva sa, že hermeneutická pozícia mu umožňuje zbaviť sa husserlovského primátu subjektivity a podriadiť ju „objektívaným“ výtvorom vedomia: textu, jazyku, od ktorých „chápajúce“ vedomie závisí a v ktorých sa roztvára celý predmetný svet, ľudská činnosť, kultúra. Ricoeur je však typickým predstaviteľom tendencie charakterizovanej úsilím zbližovať pôvodne protikladné prúdy a budovať vlastnú koncepciu na kombinácii metód, integrácii rôznych problémov.⁷

V protiklade k nej možno odlišiť orientáciu, označovanú ako dejiny vedy resp. filozofiu vedy [G. G. Grangé, J. Vuillemin, G. Canguilhem, J. Bouveresse, epistemológovia M. Serres, J. T. Desanti]. Predmetom záujmu predstaviteľov tohto — ako sa zdá, perspektívneho zamerania — je problém, ktorý nie je v súčasnej buržoáznej filozofii nový — vzťah vedy a filozofie.⁸ Aj keď filozofia vedy neznamená to isté, čo vedecká filozofia, jej pozitívom je — ako dokazuje J. J. Wunenberger — nastoľovanie zásadných epistemologických problémov, ktoré opäť presunuli do centra filozofických debát veľké koncepcie kozmoge-

⁶ Prvý zväzok hermeneutických esejí P. Ricoeura *Konflikt interpretácií* vyšiel v r. 1969. [Le conflit des interprétations. Paris 1969].

⁷ Tendencia k zblížovaniu, ku kooperatívnej komunikácii a spolupráci rozličných prúdov nie je príznačná len pre najnovšiu francúzsku filozofiu, ale — ako na to upozorňuje B. T. Grigorian — pre západnú filozofiu posledného desaťročia vôbec (porovnaj 1, s. 113).

⁸ O vzťahu vedy a filozofie v súčasnej buržoáznej filozofii pozri Novosad F.: *Premeny buržoáznej filozofie*. Bratislava 1986.

nézy, poriadku a neporiadku, náhody a nevyhnutnosti, materializmu a spiritua-
lizmu, mechanizmu a vitalizmu (porovnaj 3, s. 18). Pravda, otázka vzťahu vedy
a filozofie púta pozornosť nielen predstaviteľov uvedenej orientácie, ale aj
iných prívržencov scientizmu.

I. Stengersová, reprezentantka „novej aliancie“ — usilujúcej sa nanovo
premyslieť vzťahy medzi človekom a prírodou — a spoluautorka (s. I. Prigo-
ginom) práce *Nová aliancia* (La Nouvelle Alliance. Paris 1979) si v úvahe o pro-
bléme vedy posledných rokov kladie otázku, či dejiny vedy sú záležitosťou
filozofia? V odpovedi na túto otázku vyslovuje mienku, že filozofia sa nebudú
musieť ani pokúšať vládnuť, ani nechať ľahostajne sa množiť odvážne operácie
vedcov. Zároveň naznačuje isté kritériá pre zaradenie do rangu „filozofov vedy“:
podľa nej k filozofii vedy mali vždy bližšie tí, ktorí boli ponorení, zahĺbení do
vedy a ktorí na základe vedeckých problémov, akceptovaných ako imperatívy,
vytvárali nové spôsoby myslenia (porovnaj 6, s. 45—46).

Štrukturalista C. Lévi-Strauss vo svojom stanovisku k uvedenému problé-
mu potvrdzuje, že naďalej zachováva polemický postoj voči tým koncepciám,
ktoré pri kladení problémov príliš radikálne obracali chrbát vedeckému my-
sleniu. Aj keď považuje za pochopiteľné, že filozofia, ak bude akceptovať nové
poznatky prírodných a humanitných vied, si znovu nájde svoje miesto a úlohu,
predsa obhajuje ideu hmotnej sebestačnosti vedy. Vyhlasuje, že: „Veda má na-
ďalej oveľa účinnejšiu metafyzickú funkciu, než akákoľvek filozofia: nielenže
zväčšuje naše pole poznatkov, ale v tomto úsilí vzostupu nám umožňuje tiež
pochopiť, že naše poznanie má hranice“. (7, s. 59).

Inými výraznými tendenciami, ktoré oživilí problémové pole najnovšej fran-
cúzskej filozofie, sú: na jednej strane estetizácia filozofie (filozofia sa spája
s estetikou, literatúrou, umením — G. Deleuze, J. F. Lyotard, G. Lascault, O. Re-
vault d'Allones, J. Lacoste a i.), na druhej strane jej politizácia, vytváranie
koncepcií sociálno-politickej filozofie (E. Morin, P. Bourdieu, R. Aron — zomrel
r. 1983, A. Touraine a i.), filozofie politiky (L. Ferry, A. Renaut), politizujúcej
filozofie (spomínaní „noví filozofi“). Hoci „noví filozofi“ majú kulminačný bod
svojho vplyvu za sebou, neustále vstupujú do intelektuálneho a filozofického
života novými prácami.⁹

Nedávno vyvolali značnú pozornosť práce pomerne mladých autorov L.
Ferryho (37 r.) a A. Renauta (41 r.) *Filozofia politiky* (*Philosophie politique I.*
—II. Paris 1984, III.-Paris 1985) a najmä práca *Myslenie 68*, esej o súčasnom
antihumanizme (La pensée 68, essai sur l'antihumanisme contemporain. Paris
1985). Prvá práca je venovaná vzťahu moderného rozumu k problému totali-
tarizmu a otázkam demokracie a ľudských práv, druhá predstavuje neokonzer-
vatívnu kritiku istých antihumanistických tendencií v súčasnej francúzskej filo-
zofii, vedenú v mene akýchsi „skutočných hodnôt“. Kým u časti buržoázných
intelektuálov si títo autori získali isté renomé ako reprezentanti „nového hu-
manizmu“, s ideami ktorých treba rátať, kritici označujú poslednú knihu za
pamflet.¹⁰

⁹ K posledným prácam „nových filozofov“ patria: Lévy, B. H.: *Impressions d'Asie*.
Paris 1985. Lévy, B. H.: *Eloge des intellectuels*. Paris 1987. Lardreau, G.: *Discours
philosophique et discours spirituel*. Paris 1985. Glucksmann, A.: *La bêtise*. Paris 1985.
Glucksmann, A.: *Descartes c'est la France*. Paris 1987.

¹⁰ Pozri Pinto L.: *Les philosophes entre le lycée et l'avantgarde*. Paris 1987. Furét
F.: *L'homme retrouvé*. In: *Le Nouvel Observateur*. 13. juin 1986, č. 1127.

Pri sledovaní hlavných tendencií a problémov francúzskeho filozofického myslenia posledného desaťročia treba vziať do úvahy, že ide o obdobie, ktoré nie je ešte uzavreté ani z časového, ani z vecného hľadiska. Jeho formovanie ovplyvňujú nielen faktory, spomenuté v úvode článku, ale aj — prirodzene — realita marxizmu-leninizmu. Vo vzťahu k marxizmu je pre súčasnú francúzsku filozofiu — podobne ako pre súčasnú buržoáznu filozofiu ako celok — príznačná celá škála prístupov: od jeho kritiky a odmietania až po inšpiráciu a preberanie ideí, kategórií, problémov. So zreteľom na uvedené súvislosti treba dnes zamerať pozornosť predovšetkým na kritickú analýzu jednotlivých aktuálne pôsobiacich tendencií, prúdov a problémov, ich špecifik, ale aj spoločných čŕt, ktorými sa začleňuje do celkového obrazu súčasnej buržoáznej filozofie.¹¹

LITERATÚRA:

1. GRIGORIAN B. T.: Sovremennaja situacija v zapadnoj buržoaznoj filosofii. In: Voprosy filosofii 1985, č. 1.
2. DENEYS H. — TOSEL A. — RICCI F.: La nouvelle ideologie française. La philosophie française contemporaine (depuis 1960) entre les sciences humaines et l'archaïsme. In: Les cahiers du Centre d'études et recherches marxistes 1977, č. 141.
3. WUNENBERGER J. J.: La tentation philosophique. In: Magazine littéraire. Decembre 1985, č. 225.
4. J. J. BROCHIER: Sartre le patron. In: Magazine littéraire Decembre 1985, č. 225.
5. RICOEUR P.: Phénoménologie et herméneutique. In: Phänomenologische Forschungen. Band 1. Phänomenologie heute. Freiburg/München 1975.
6. STENGERS I.: Le problème des sciences. In: Magazine littéraire. Decembre 1985, č. 225.
7. LÉVI-STRAUSS C.: Rôle du philosophe. In: Magazine littéraire. Decembre 1985, č. 225.

¹¹ Celkový profil filozofického života vo Francúzsku utvárajú nielen publikácie a špeciálne filozofické časopisy ako *Archives de philosophie*, *Revue de métaphysique et de morale*, *Etudes philosophiques*, *Revue philosophique* ale aj intelektuálne revue (*Esprit*, *Le Débat*, *Critique*) a renomované denníky a týždenníky (*Le Monde*, *Le Nouvel Observateur*, *Libération*), ktoré sa stali platformou pre pôsobenie filozofov nezávislých od univerzitných inštitúcií. Aj tento moment treba brať do úvahy pri hodnotení najnovších trendov francúzskej nemarxistickej filozofie.